

ЗАШТИТА ПОТРОШАЧА НА ТРЖИШТУ ДИГИТАЛНЕ ИМОВИНЕ*

Резиме

Појачан значај и све веће присуство различитих облика дигиталне имовине резултирале су и повећаним интересовањем потрошача за обављање правних послова чији је предмет ова специфична врста имовине. Све веће присуство потрошача на тржишту дигиталне имовине један је од значајнијих изазова са којима се суочава савремено потрошачко право. Основни ризик са којим се сусрећу потрошачи који тргују различитим облицима дигиталне имовине произилази из њихове нестабилности и променљивости, а због чега је могућност губитка уложених средстава знатно већа у поређењу са другим сличним тржиштима. Основни предмет овог рада је приказ основних механизма заштите потрошача на тржишту дигиталне имовине, извршен на основу упоредне анализе Закона о дигиталној имовини Републике Србије из 2020. године и Предлога Уредбе ЕУ о тржиштима криптоимовине. Пре анализе конкретних прописа о заштити потрошача, аутор у раду указује на особине дигиталне имовине и проблеме и ризике са којима се потрошачи сусрећу на иновативном и динамичном тржишту дигиталне имовине.

Кључне речи: *дигитална имовина, криптоимовина, потрошач, право на информисања, право на одустанак.*

1. Увод

Процес дигитализације и све већа распрострањеност информационих и комуникационих технологија дотичу и мењају све области савременог живота. Они доприносе и сталном стварању и развоју нових, иновативних, савремених дигиталних технологија, које, такође, проналазе примену у бројним,

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2021. годину који се финансира из средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

различитим сферама привреде и друштва. Дигитална технологија дистрибуиране главне књиге (што је дословни превод назива ове технологије на енглеском језику - *distributed ledger technology* – *DLT*; она се може назвати и технологијом дистрибуиране базе података, технологијом децентрализованог вођења евиденције трансакција или блокчејн технологијом - енгл., *blockchain technology*) несумњиво је једна од савремених технологија која може имати веома широко подручје примене, те због тога она постаје предмет проучавања различитих области науке, али и све актуелнијих и учесталијих расправа чији су учесници пословни људи, политички лидери, регулаторне агенције, законодавци и сл.¹ Поједини чак сматрају да настанак и развој ове технологије представља истовремено и почетак нове фазе технолошке револуције, изједначавајући њен значај са појавом и коришћењем интернета.² У овом тренутку најзначајнији резултат примене технологије дистрибуиране главне књиге везује се за област дигиталних финансија и настанак нове врсте имовине, која се најчешће означава виртуелном, крипто или дигиталном имовином (енгл. *virtual assets, crypto assets*).³

У последњих неколико деценија, првенствено у праву Европске уније (ЕУ), али и у другим земљама на које право ЕУ врши непосредан или посредан утицај, створен је свеобухватни правни оквир заштите потрошача, праћен механизмима примене чија се ефикасност разликује у зависности од ефикасности читавог правног система, изграђене свести трговаца о значају поштовања права потрошача, снаге организација потрошача и цивилног сектора да врше притисак на несавесне трговце.⁴ Поред непостојања довољно ефикасних механизма за остваривање основних права потрошача, што је карактеристика чак и појединих развијенијих земаља ЕУ, на права потрошача утиче и чињеница да савремено тржиште непрестано креира нове појаве и ситуације, које се не могу подвести под постојећу регулативу. Те појаве и ситуације потенцијално угрожавају остваривање основних права потрошача и представљају изазов за допуну постојеће регулативе. Све веће присуство потрошача на тржишту дигиталне имовине један је од значајнијих изазова са којима се суочава савремено потрошачко право. И док се број земаља које се опредељују за посебно правно регулисање дигиталне имовине повећава, чини се да и даље не постоји јасна стратегија примене појединих правила о заштити

¹ У свакодневном говору појмови технологије дистрибуиране главне књиге и блокчејн технологије користе се у заменљивом значењу, иако је блокчејн нешто ужи појам који представља посебну врсту технологије дистрибуиране главне књиге.

² Goforth, C., *Regulation of Crypto: Who Is the Securities and Exchange Commission Protecting?*, *American Business Law Journal*, бр. 3/2021, стр. 643-644.

³ World Bank Group, *Distributed Ledger Technology (DLT) and Blockchain*, FinTech Note, No. 1, Washington, 2017, стр. 1.

⁴ О развоју заштите потрошача у ЕУ види: Weatherill, S., *EU Consumer Law and Policy*, Cheltenham, Northampton, 2013, стр. 1-28; Вујисић, Д., *Заштита потрошача у праву Европске уније и праву Србије*, Право и привреда, бр. 7-9/2011, стр. 198-203.

потрошача на обављање правних послова чији је предмет неки облик дигиталне имовине.

Основни предмет овог рада је приказ основних механизма заштите потрошача на тржишту дигиталне имовине, извршен на основу упоредне анализе Закона о дигиталној имовини Републике Србије из 2020. године (у даљем тексту: ЗДИ)⁵ и Предлога Уредбе ЕУ о тржиштима криптоимовине (у даљем тексту: Предлог Уредбе).⁶ Пре анализе конкретних прописа о заштити потрошача, указаћемо на особине дигиталне имовине и проблеме и ризике са којима се потрошачи сусрећу на иновативном и динамичном тржишту дигиталне имовине.

2. Кратак осврт на појам и врсте дигиталне имовине

Дигитална имовина, као посебна врста ствари, сматра се једним од највећих изазова савременог стварног права.⁷ Како се ради о новијем технолошком и правном феномену, није тешко претпоставити да основни правни појмови у вези са овом врстом имовине још увек нису јасно дефинисани, као и то да у погледу одређења саме дигиталне имовине и њене правне природе не постоји консензус у правној литератури. Дефинисање дигиталне имовине додатно отежава чињеница да она обухвата мноштво различитих појавних облика који се неретко знатно разликују по сврси, функцијама и садржини. Према доступним подацима, у свету је почетком 2021. године постојало око 4500 појединачних облика дигиталне имовине, док је током 2021. године (у периоду од јануара до новембра) настало још око 3000 нових облика дигиталне имовине.⁸ И поред тешкоћа у њеном дефинисању, чини се да се три обележја ове врсте имовине могу сматрати неспорним: 1) она је неопипљива, тј. има бестелесну правну природу; 2) заснована је претежно на коришћењу технологије дистрибуиране главне књиге;⁹ 3) за њено

⁵ Службени гласник Републике Србије, бр. 153/2020.

⁶ Proposal for a Regulation of the European parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937, COM/2020/593 final.

⁷ Јованић, Т., *Криптовалуте као нови изазов заштите потрошача*, Зборник радова: Заштита колективних интереса потрошача, Београд, 2021, стр. 399.

⁸ Информација доступна на: <https://www.statista.com/statistics/863917/number-crypto-coins-tokens/> (12.11.2021.)

⁹ Ова технологија заснована је на децентрализованом прикупљању и евидентирању информација и података о закључењу и извршењу електронских правних послова (транзакција) помоћу дистрибуиране мреже различитих учесника. Иако још увек не постоји универзално прихваћена терминологија и дефиниције основних појмова у вези са овом технологијом, постоји сагласност о њеним основним обележјима: 1) децентрализација - што подразумева одсуство централне базе података у којој се врши евиденција; 2) дистрибуираност – која даје могућност свим члановима дигиталне мреже да учествују у процесу потврђивања конкретних трансакција обављених између

функционисање, посебно у погледу пружања сигурности учесника на тржишту, неопходно је коришћење различитих техника криптографије (рачунарски засноване технике енкрипције у циљу потврђивања трансакција и складиштења података о имовини, њеним власницима, учесницима у трансакцијама и сл; најчешће коришћене технике енкрипције јесу јавни и приватни криптографски кључеви).¹⁰

Када је реч о дефиницијама крипто, односно дигиталне имовине садржаним у прописима који су предмет анализе овог рада (Предлог Уредбе и ЗДИ), између њих не постоје суштинске разлике, осим у погледу чињенице да предложена „европска“ дефиниција изричито помиње и технолошки аспект криптоимовине, односно њену повезаност са технологијом дистрибуиране главне књиге (која је, такође, дефинисана у оквиру основних појмова коришћених у Предлогу Уредбе). Према Предлогу Уредбе, криптоимовина је дигитални приказ вредности или права који се може преносити и похрањивати у електронској форми, помоћу технологије дистрибуиране главне књиге или сличне технологије.¹¹ Слично цитираној дефиницији, ЗДИ одређује дигиталну имовину као дигитални запис вредности који се може дигитално куповати, продавати, размењивати или преносити и који се може користити као средство размене или у сврху улагања, при чему дигитална имовина не укључује дигиталне записе валута које су законско средство плаћања и другу финансијску имовину која је уређена другим законима, осим када је другачије уређено ЗДИ-ом.¹²

Различити појавни облици дигиталне имовине уобичајено се разврставају у четири основне групе: 1) токене за плаћање (виртуелне валуте, криптовалуте); 2) инвестиционе токене; 3) корисничке токене; 4) хибридне токене.¹³ Токени за плаћање су замишљени као средство размене (попут класичних националних валута) без потребе за посредовањем финансијских институција, али се у пословној пракси много чешће користе као средство инвестирања (најпознатије криптовалуте су биткоин, етер, лајткоин итд.). У токене за плаћање се убрајају и појавни облици стабилне дигиталне имовине која значајно одступа од основног принципа независности, невезаности виртуелне валуте за националне

учесника мреже или између трећих лица до којег долази након постизања унапред одређеног консензуса (примене правила о начину утврђивања веродостојности трансакције и њених учесника).

¹⁰ European Commission, *Commission staff working document - impact assessment*, Brussels, 2020, доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020SC0380&from=EN> (23.11.2021).

¹¹ Предлог Уредбе, чл. 3 ст. 1(2).

¹² ЗДИ, чл. 2 тач. 1.

¹³ European Commission, *Commission staff working document - impact assessment*; Hacker, P, Thomale, C., *Crypto-Securities Regulation: ICOs, Token Sales and Cryptocurrencies under EU Financial Law*, *European Company and Financial Law Review*, бр. 4/2018, стр. 652-653.

валуте, робу или сировине стабилне вредности.¹⁴ Наиме, стабилна дигитална имовина је дигитална имовина која је издата с циљем што мањих промена вредности те имовине, а чија је вредност повезана с вредношћу законског средства плаћања или једног или више имовинских права која имају мале промене вредности (нпр. везивање за званичан курс динара или курс стране валуте који је релативно стабилан).¹⁵ Инвестициони токени имаоцима дају права која су слична правима повезаним са пословањем привредних друштава (нпр. право на дивиденду, право гласа и сл.).¹⁶ Кориснички токени имаоцу дају право на коришћење робе или пружање услуга у оквиру унапред одређеног затвореног система (нпр. новоосновано привредно друштво може да издаје токене којима заинтересованим лицима даје право на коришћење роба или услуга које друштво намерава да продаје или пружа на тржишту, и да на тај начин од средстава добијених продајом токена дође до неопходног извора финансирања новог пословног подухвата), Коначно, хибридни токени имају обележја два или више напред наведених токена, служе различитим сврхама, које се неретко међају током њиховог постојања.¹⁷

Класификације дигиталне имовине прихваћене у Предлогу Уредбе и ЗДИ немају пуно заједничких карактеристика. Наиме, Предлогом Уредбе направљена је разлика између три основне врсте криптоимовине: 1) кориснички токени (чија дефиниција одговара горе описаном појму корисничких токена); 2) токени везани за имовину (врста криптоимовине којој се настоји одржати стабилна вредност везивањем за вредност више валута које су законско средство плаћања, појединачне робе или више роба или појединачне криптоимовине или скупа криптоимовине или комбинације такве имовине); 3) токени електронског новца (врста криптоимовине чија је главна сврха да се користи као средство размене и којој се настоји одржати стабилна вредност везивањем за вредност валуте која је законско средство плаћања).¹⁸ Са друге стране, ЗДИ познаје поделу дигиталне имовине на виртуелне валуте, дигиталне токене и стабилну дигиталну имовину, не прописујући при том посебна правила за наведене облике дигиталне имовине (изузетак је разликовање у погледу надлежности за вршење управних, нормативних и надзорних овлашћења у вези са појединим облицима дигиталне имовине). Суштинску разлику између Предлога Уредбе и ЗДИ у погледу врста дигиталне имовине проналазимо управо у чињеници да је класификација извршена

¹⁴ О стабилној дигиталној имовини видети: Financial Stability Board, Regulation, Supervision and Oversight of “Global Stablecoin” Arrangements: Progress Report on the implementation of the FSB High-Level Recommendations, Basel, 2021.

¹⁵ ЗДИ, чл. 2 тач. 38;

¹⁶ European Commission, Commission staff working document - impact assessment.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Предлог Уредбе, чл. 3 ст. 1, тач. 3, 4, 5. Видети и: Преамбулу Предлога Уредбе, рецитал 9.

Предлогом Уредбе праћена и посебним правилима прилагођеним трима врстама криптоимовине, док српско право, као што је већ речено, примењује јединствена правила на све врсте дигиталне имовине.

3. Основни ризици за потрошаче на тржишту дигиталне имовине

Основни ризик са којим се сусрећу потрошачи који тргују различитим облицима дигиталне имовине произилази из њихове нестабилности, променљивости, непостојања јасно дефинисаних параметара вредновања дигиталне имовине, а због чега је могућност губитка уложених средстава знатно већа у поређењу са другим сличним тржиштима.¹⁹ И док ризик губитка уложених средстава постоји и на другим тржиштима и представља неминовност у обављању свих правних послова који имају барем изврстан степен спекулативности, тржиште дигиталне имовине нема још увек изграђену „инфраструктуру“ и правила, која би потрошачима омогућила јасно предочавање постојећих ризика.²⁰ Недостатак јасних информација посебно је изражен у вези са оглашавањем иницијалних јавних понуда дигиталне имовине, који постају све чешћи вид финансирања малих и средњих предузећа, а који су праћени и знатним ризиком не само од губитка улагања због пословног неуспеха субјекта који оглашава продају дигиталних токена, већ и ризиком од наступања превара и злоупотреба поверења инвеститора и потрошача који купују дигиталне токене. Из тог разлога поједина законодавства су у потпуности забранила иницијалне јавне понуде дигиталне имовине (нпр. НР Кина). Посебан ризик произилази из природе и карактеристика дигиталне имовине и њене повезаности са савременим дигиталних технологијама које су тешко разумљиве просечном потрошачу. Другим речима, чак и када су потрошачу предочене све информације о конкретном „производу“ који купује на тржишту дигиталне имовине, реално је очекивати да већина потрошача неће разумети све ризике повезане са технологијом од чије примене неретко зависи успех пословног подухвата који утиче на крајњу вредност купљене дигиталне имовине. Овај проблем у ранијим годинама није био превише изражен, а због чињенице да су дигиталном имовином трговали углавном појединци који поседују одговарајућа знања и искуства у области дигиталних технологија. Међутим, све већа распрострањеност појавних облика дигиталне имовине приближава ову врсту имовине широкој бази потрошача који нису упознати са њеним технолошким

¹⁹ Јованић, Т., *нав. чланак*, стр. 407-408.

²⁰ О ризицима повезаним са свим врстама дигиталне имовине видети: Huang, R. H., Yang, D., Yang Loo, F. F., *The Development and Regulation of Cryptoassets: Hong Kong Experiences and a Comparative Analysis*, *European Business Organization Law Review*, бр. 2/2020, стр. 326.

карактеристикама. Коначно, питање безбедности на тржишту дигиталне имовине још увек није адекватно решене, па су недозвољене активности и даље веома честе. Најчешћи примери су крађа имовине из дигиталног „новчаника“ потрошача, хаковање читаве платформе за трговање дигиталном имовином и сл.

И Предлог Уредбе и ЗДИ препознају неопходност заштите потрошача на тржишту дигиталне имовине. Предлогом Уредбе та неопходност изричито је препозната и као један од основних циљева нове регулативе,²¹ што је праћено неколицином одредаба којима се установљавају правила примењива искључиво на потрошаче. ЗДИ дефинише појам потрошача у уводним одредбама закона (позивањем на дефиницију садржану у Закону о трговини), али не прописује посебна правила о заштити потрошача.²² Међутим, низ правила садржаних у ЗДИ, иако нису примењива само на потрошаче, доприносе њиховој заштити у пословању са дигиталном имовином. Три основна правна механизма којима се обезбеђује висок ниво заштите потрошача, а која су заснована на отклањању или ограничавању ризика којима су потрошачи изложени су: 1) право потрошача на информисање; 2) прописивање јасних правила о субјектима који послују на тржишту дигиталне имовине и условима које морају да испуне да би били учесници на овом тржишту (поступак „лиценцирања“), као и правила о забрани тржишних манипулација и злоупотребима на тржишту; 3) право потрошача на одустанак у унапред дефинисаним ситуацијама.²³

4. Право потрошача на информисање

Право потрошача на информисање уобичајено се означава као једно од најзначајнијих права потрошача. Садржину права потрошача на информисање најчешће чине: 1) обавештења о производу или услузи; 2) обавештења о трговцу; 3) обавештења о одредбама уговора, односно о најзначајнијим условима правног посла између трговца и потрошача. Наведена обавештења морају бити пружена потрошачу пре него што потрошачки уговор постане обавезујући за њега. Сврха постојања овог права је да потрошач своје право на избор остварује на основу одлуке донете након пажљиве анализе свих информација које су му доступне пре закључења уговора. У законима о заштити потрошача се садржина обавезе информисања потрошача од стране трговца најчешће састоји у низу конкретних и бројних обавештења о различитим особинама робе или услуге и правног посла који морају бити

²¹ Видети: Предлог Уредбе, чл. 1(д).

²² ЗДИ, чл. 2 тач. 32.

²³ О механизмима заштите потрошача на тржишту дигиталне имовине видети: Horvath, A., *Protection of Consumers Provided in the Proposal for a Regulation on Markets in Crypto-assets*, Зборник радова: Заштита колективних интереса потрошача, Београд, 2021, стр. 439-450.

предочени потрошачу пре закључења уговора.²⁴ Информисање потрошача о основним обележјима конкретног облика дигиталне имовине који је предмет уговора посебно је важно због особености и специфичних ризика који прате овај вид имовине. Оно се, и у ЗДИ и у Предлогу Уредбе, првенствено постиже прописивањем обавезне садржине тзв. белог папира приликом иницијалне јавне понуде дигиталне имовине. Поред белог папира, Предлог Уредбе познаје и правило о комерцијалним комуникацијама у вези са криптоимовином, које је, такође, установљено у циљу пружања истинитог и потпуног информисања потрошача на тржишту дигиталне имовине.

Бели папир представља најзначајнији документ на основу којег потрошач доноси инвестициону одлуку у вези са конкретним обликом дигиталне имовине. Његова садржина требало би да отклони ризике са којима се потрошачи срећу приликом доношења те одлуке, али и да их упозна са основним особинама дигиталне имовине и њеног издаваоца. Нема значајнијих разлика у погледу садржине белог папира између ЗДИ и Предлога Уредбе, а најзначајнији елементи које овај документ мора да садржи су: подаци о издаваоцу, укључујући и главне учеснике у дизајнирању и развоју дигиталне имовине; детаљан опис разлога за иницијалну понуду и намене средстава прикупљених иницијалном понудом; подаци о дигиталној имовини која се нуди, укључујући детаљан опис права и обавеза који проистичу из дигиталне имовине, подаци о секундарном трговању дигиталном имовином, као и подаци о количини (броју јединица) дигиталне имовине која се нуди, односно о начину одређивања количине дигиталне имовине која се нуди; детаљан опис услова иницијалне понуде, укључујући и детаљан опис свих посебних услова иницијалне понуде који важе за различите категорије стичалаца, посебно у погледу дигиталне имовине коју стичу издавалац и са њим повезана лица, и праг успешности (ако постоји) итд.²⁵ И док је садржина белог папира слична у анализираним прописима, они се суштински разликују у погледу контроле његове садржине. Наиме, српско право прихвата *ex ante* контролу иницијалне јавне понуде од стране надлежног органа кроз поступак одобрења белог папира. Са друге стране, Предлогом Уредбе као правило предвиђена је *ex post* контрола белог папира. Другим речима, према Предлогу Уредбе, издавалац дигиталне имовине, по правилу, је дужан само да обавести надзорни орган о намери објављивања белог папира.²⁶ Изузетак у којем се примењује *ex ante* контрола односи се на случајеве издавања токена везаних за имовину који представљају посебну врсту стабилне дигиталне имовине.²⁷ Разлика између ЗДИ и Предлога Уредбе постоји и по питању разликовања садржине белог

²⁴ Видети нпр. Закон о заштити потрошача Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 88/2021, чл. 12.

²⁵ Видети: ЗДИ, чл. 20 ст. 2. и Предлог Уредбе, чл. 5 ст. 1.

²⁶ Предлог Уредбе, чл. 7.

²⁷ Предлог Уредбе, чл. 15.

папира у зависности од конкретне врсте дигиталне имовине. Тако српски ЗДИ прописује идентичну садржину белог папира за све три врсте дигиталне имовине које познаје, док је Предлогом Уредбе извршено извесно прилагођавање у зависности од врсте дигиталне имовине (при чему су строжи захтеви прописани за облике стабилне дигиталне имовине).

Предлог Уредбе садржи и посебно правило о комерцијалним комуникацијама о јавној понуди криптоимовине. Наиме, све комерцијалне комуникације морају бити: јасно препознатљиве као такве; информације садржане у њима морају бити истините, јасне и недвосмислене; информације морају бити у складу са белим папиром; мора се јасно навести да је бели папир о криптоимовини објављен; интернет страница издаваоца криптоимовине мора, такође, бити јавно доступна.²⁸ Предлог Уредбе и по питању комерцијалних комуникација разликује правила која се примењују на ову врсту комуникације у зависности од врсте дигиталне имовине (прописујући строжа правила за стабилну дигиталну имовину).²⁹

5. „Лиценцирање“ појединих тржишних учесника и забрана злоупотреба на тржишту дигиталне имовине

Иако се правила о „лиценцирању“ учесника на тржишту дигиталне имовине и забрани тржишних злоупотреба и манипулација свакако не могу сматрати правилима потрошачког права, односно правилима установљеним искључиво у циљу заштите права и интереса потрошача, она несумњиво представљају један од најзначајнијих инструмената заштите потрошача на тржишту дигиталне имовине.³⁰ То произилази из чињенице да су бројне препреке и ризици са којима се потрошачи сусрећу приликом обављања трансакција са дигиталном имовином повезани управо са непостојањем поузданих и технолошки безбедних платформи за трговање, као и непостојањем правила која регулишу пружање услуга повезаних са дигиталном имовином. ЗДИ и Предлог Уредбе у знатној мери решавају описани проблем, прихватањем поступка „лиценцирања“ организатора платформи и пружалаца услуга повезаних са дигиталном имовином. Управо је питање „лиценцирања“ од суштинског значаја за стварање добро „одмерене“ правне регулативе дигиталне имовине. Добро „одмереном“ регулативом треба сматрати ону која штити инвеститоре и потрошаче прописивањем јасних правила о условима под којима заинтересована лица могу приступити тржишту, али која истовремено не ограничава, не спутава развој тржишта доношењем превише строгих правила.

²⁸ Предлог Уредбе, чл. 6.

²⁹ Видети: Предлог Уредбе, чл. 25. и чл. 48.

³⁰ Исто и: Јованић, Т., *нав. чланак*, стр. 397.

И по питању „лиценцирања“ постоје извесне разлике између ЗДИ и Предлога Уредбе, које су резултат различитог приступа појединим облицима дигиталне имовине. Те разлике не постоје у погледу одређивања услуга које се сматрају повезаним са дигиталном имовином. Услуге повезане са дигиталном имовином су: 1) пријем, пренос и извршење налога који се односе на куповину и продају дигиталне имовине за рачун трећих лица; 2) услуге куповине и продаје дигиталне имовине за готов новац и/или средства на рачуну и/или електронски новац; 3) услуге замене дигиталне имовине за другу дигиталну имовину; 4) чување и администрирање дигиталне имовине за рачун корисника дигиталне имовине и са тим повезане услуге; 5) услуге у вези са издавањем, понудом и продајом дигиталне имовине, са обавезом њеног откупа (покровитељство) или без те обавезе (агентура); 6) вођење регистра заложног права на дигиталној имовини; 7) услуге прихватања/преноса дигиталне имовине; 8) управљање портфолиом дигиталне имовине; 9) организовање платформе за трговање дигиталном имовином.³¹ Основни принцип прихваћен у вези са субјектима овлашћеним за пружање наведених услуга у српском праву је обавезност прибављања дозволе за њихово пружање, која се своди на примену принципа одобрења надлежног државног органа приликом оснивања привредног друштва за обављање делатности пружања услуга повезаних са дигиталном имовином. Тако ЗДИ прописује низ правила о правној форми, минималном основном капиталу, члановима управе, стицању квалификованог учешћа, конститутивним актима, кадровској и организационој оспособљености и техничкој опремљености друштва које пружа услуге повезане са дигиталном имовином, а која подсећају на правила о оснивању других привредних субјеката чије је оснивање предмет дозволе надлежног органа (нпр. банке, осигуравајућа друштва). Слично као и у ЗДИ, и Предлогом Уредбе је прихваћен систем одобрења за пружаоце услуга повезаних са дигиталном имовином.³² Разлика у односу на ЗДИ састоји се у примени система одобрења не само на пружаоце услуга повезане са дигиталном имовином већ и на издаваоце оних облика дигиталне имовине који имају особине стабилне дигиталне имовине (токени везани за имовину и токени електронског новца).³³ Поред тога, Предлогом Уредбе прописано је и да издавалац дигиталне имовине може бити само правно лице.³⁴

Коначно, и ЗДИ и Предлог Уредбе посвећују одговарајућу пажњу и заштити интегритета тржишта и његових учесника прописивањем правила о тржишним злоупотребама, међу којима се истичу правила о забрани злоупотребе инсајдерских информација и забрани манипулација на тржишту дигиталне имовине.

³¹ ЗДИ, чл. 3 ст. 1; Предлог Уредбе, чл. 3 ст. 1. тач. 9.

³² Предлог Уредбе, чл. 53.

³³ Предлог Уредбе, чл. 53.

³⁴ Предлог Уредбе, чл. 4 ст. 1(а).

6. Право потрошача на одустанак

Недостатак времена за размишљање и правилно доношење економске одлуке потрошача сматрају се основним разлозима за увођење права потрошача на одустанак код појединих потрошачких уговора (уговори на даљину, уговори закључени изван пословних просторија, уговор о тајм шерингу).³⁵ Ово право представља изузетак од начела *pacta sunt servanda*, које је једно од основних начела уговорног права, познато још из времена римског права.³⁶ Другим речима, постојање права на одустанак доводи до тога да законом одређени уговори, иако пуноважно закључени, не обавезују потрошача у потпуности током законом установљеног „периода хлађења“ (енгл. *cooling off period*). Симболичан израз којим се означава период у којем потрошач може да одустане од уговора без навођења разлога можда и најбоље осликава суштину установљавања овог права – остављање кратког, додатног временског периода потрошачу да размисли и донесе коначну одлуку о уговору који је већ закључио електронским путем. Суштину овог права потрошача чини могућност одустанка од уговора без навођења разлога, те ово право треба разликовати од других права које потрошач има у случају недостатка на роби или несаобразне услуге. Према томе, право на одустанак може се вршити потпуно независно од постојања недостатка на производу, по сопственом нахођењу потрошача, без постојања било каквих посебних услова за његово коришћење.

Предлогом Уредбе потрошачима је додељено право на одустанак приликом куповине криптоимовине (осим токена везаних за имовину и токена електронског новца) директно од издаваоца или од лица које пружа услуге спровођења понуде или продаје криптоимовине у име тог издаваоца.³⁷ Додељивање права на одустанак може се сматрати кључном разликом између Предлога Уредбе и ЗДИ по питању правног положаја потрошача, а с обзиром да српска регулатива дигиталне имовине не признаје постојање овог права потрошача. Рок за одустајање, према Предлогу Уредбе, је 14 календарских дана од дана закључења уговора. Основна правна последица коришћења права на одустанак је повраћај потрошачу свих примљених уплата без одлагања, а најкасније у року од 14 дана од дана обавештавања издаваоца криптоимовине или пружаоца услуга о коришћењу права.³⁸ Предлог Уредбе познаје две ситуације у којима се право на одустанак не може користити: 1) у случају

³⁵ Видети: Вујисић, Д., *Право потрошача на једнострану раскид уговора*, Правни живот, бр. 10/2011, стр. 814; Ben-Shahar O., Posner E., *The Right to Withdraw in Contract Law*, *The Journal of Legal Studies*, бр. 1/2011, стр. 116.

³⁶ Вукадиновић Р., *Pacta non sunt servanda и право на повлачење потрошачког уговора*, *Право и привреда*, бр. 1-4/2009, стр. 260.

³⁷ Предлог Уредбе, чл. 12 ст. 1.

³⁸ Предлог Уредбе, чл. 12 ст. 2.

уврштења криптоимовине на платформи за трговање криптоимовином; 2) ако издаваоци криптоимовине утврде рок важења јавне понуде криптоимовине право на одустанак не може се користити након истека тог рока.³⁹

7. Закључак

Упркос неспорној чињеници да је правни положај потрошача у савременом праву значајно побољшан прописивањем основних права потрошача и низа правила којима се та права ближе уређују, савремено тржиште непрестано ствара нове ситуације, проблеме и препреке које потенцијално доводе до тешкоћа у остваривању права потрошача. Тржиште дигиталне имовине и све веће присуство потрошача на њему стварају потребу за промишљањем о прилагођавању постојеће или креирању нове правне регулативе заштите потрошача на том иновативном и све распрострањенијем тржишту. Доношењем Закона о дигиталној имовини Србија се сврстала у круг малобројних земаља које имају (готово) потпуну правну регулативу дигиталне имовине. У праву ЕУ се очекује усвајање Уредбе о криптоимовини, а текст Уредбе је тренутно у фази усаглашавања између Европског парламента и Савета ЕУ.

Предмет овог рада био је приказ основних механизма заштите потрошача на тржишту дигиталне имовине у ЗДИ и Предлогу Уредбе. Неспорно је да доношење било какве регулативе у овој области значајно побољшава правни положај потрошача на тржишту дигиталне имовине и доноси им барем изванредан степен правне сигурности приликом обављања правних послова повезаних са различитим облицима дигиталне имовине. Три најзначајнија механизма која доприносе бољем правном положају и већој правној сигурности потрошача су: информисање путем тзв. белог папира, уређење тржишта прописивањем правила о „лиценцирању“ најзначајнијих учесника који послују са потрошачима и додељивање права на одустанак у вези са појединим уговорима о куповини дигиталне имовине (само у Предлогу Уредбе). Даљи развој тржишта дигиталне имовине и повећање броја потрошача који на њему учествују захтеваће и нове правне механизме заштите потрошача. Чини се да те механизме треба усмерити ка проширењу подручја примене обавезе информисања потрошача и ситуација у којима потрошач има право на одустанак од уговора без навођења разлога, а који се и иначе сматрају једним од најзначајнијих инструмената заштите потрошача.

³⁹ Предлог Уредбе, чл. 12 ст. 3. и 4.

*Borko Mihajlović, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

CONSUMERS' PROTECTION ON THE MARKETS FOR DIGITAL ASSETS

Summary

Increased importance and availability of different forms of digital assets have resulted in increased consumers' interest to conduct transactions with this specific type of assets. Increased consumers' presence on the markets for digital assets has become one of the major challenges that modern consumer law encounters. The main risk faced by consumers who trade with different forms of digital assets arises from their instability and volatility. For that reason, the possibility of a loss of invested means is significantly higher compared to other similar marketplaces. The main subject of this paper is a review of basic mechanisms of consumers' protection on the markets for digital assets. The review has been based on a comparative analysis of the Serbian Law on Digital Assets and of the EU Proposal for a Regulation on Markets in Crypto-assets. Before the analysis of concrete legal provisions on consumer protection has been made, the author indicates to certain traits of digital assets and problems and risks that consumers face in this innovative and dynamic marketplace.

Key words: *digital assets, crypto-asset, consumer, right to be informed, right to withdrawal.*